

La producció del discurs autobiogràfic: contextos, enfocaments i disciplines¹

Joan Prat
Departament d'Antropologia, Filosofia
i Treball Social
Universitat Rovira i Virgili

En els darrers anys hom ha publicat un seguit de llibres i articles que ofereixen una panoràmica de conjunt sobre la producció d'auto/biografies en els àmbits de l'antropologia social i la sociologia (Pujadas, 1992; De Miguel, 1996; Feixa, 2000). En certa manera, aquest article pretén ser una continuació d'aquells, però obrint la reflexió a altres àmbits, disciplines i sensibilitats. Així, doncs, l'autor proposa un recorregut per l'antropologia, la sociologia i la psicoanàlisi per un costat, i per la història, la literatura del jo i el cinema per un altre, insistint en l'interès que pot tenir el fet de conèixer les aportacions d'aquestes altres disciplines i aprofundir, així, la pròpia visió antropològica.

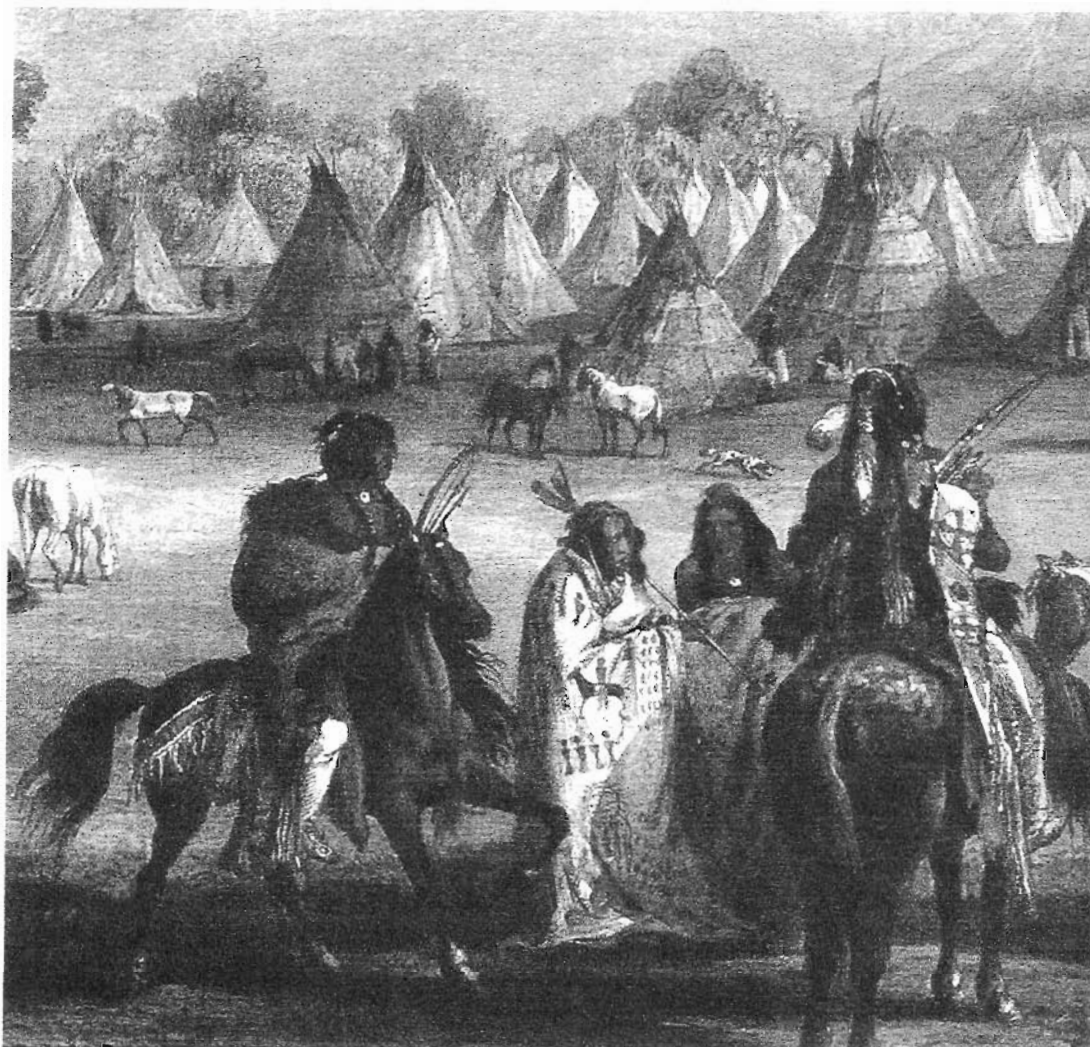
In recent years, a series of books and articles have been published that together offer a panoramic view of the production of auto/biography in the fields of social anthropology and sociology (Pujadas, 1992; De Miguel, 1996; Feixa, 2000). In a certain sense, this article is a continuation of these, but opening up the reflection to other fields, disciplines, and sensibilities. So, for example, the author proposes a review of anthropology, sociology, and psychoanalysis on one side, and of history, first-person literature, and the cinema on the other, emphasizing the interest of these contributions for the enrichment of anthropology's own disciplinary perspective.

I. Introducció

Sovint, els científics socials produeixen uns tipus de discursos especialitzats i unidireccionals que obeeixen a les normes i regles hegemòniques de cada disciplina. Per exemple, quan els antropòlegs i sociòlegs, els psicoanalistes i historiadors, aborden el tema dels relats de vida i històries de vida —objecte de la meua petita exposició— ho fan des d'òptiques específiques, i els resultats són, gairebé sempre, previsibles. Penso, en aquest sentit, que després d'una lectura atenta d'una història de vida, sia d'un *homeless*, d'un emigrant senegalès, d'un camperol murcià, d'una prostituta dominicana o de Xangai, d'un personatge famós —com ara Rivaldo, Figo o Savio-la—, d'una mestressa o d'una monja, etc., no és difícil endevinar que qui ha produït o coproduït la narració és un antropòleg, un sociòleg, un periodista, un psicoanalista, un historiador oral o simplement un "negre" pagat perquè l'escriu.

Si el que estic dient és cert, es podria establir una primera afirmació general segons la qual cada disciplina disposa d'unes tècniques, d'uns mètodes i d'unes estratègies per abordar l'objecte d'estudi, així com d'uns difusos criteris de selecció dels personatges que mereixen —o no— ser biografiats i que, correctament aplicats, permeten preveure, també, uns resultats concrets i identificables. Fins aquí tot és normal. La pregunta, l'interrogant, seria: és necessari que l'antropòleg conegui, o intenti conèixer, els discursos teòrics que produeixen aquestes altres disciplines afins —la sociologia, la psicoanàlisi, el periodisme, la història o la història oral, que ja hem esmentat (però també el que ocorre en l'anomenada *literatura del jo*, o en l'àmbit del cinema)— o, al contrari, és preferible que es limiti (cosa que tampoc no hem d'excloure) a controlar les eines tècniques, metodològiques i teòriques que li proporciona la seva pròpia disciplina i que, per la proximitat, li són més familiars?

Les respostes a aquest interrogant són variades i els gustos van des de postures molt tancades o fins i tot claustrofòbiques ("només les autobiografies realitzades per antropòlegs/òlogues tenen el pedigrí disciplinari imprescindible per ser tin-

L'inici del mètode biogràfic com a eina científica té com a punt de partida, cap a la fi del segle XIX i/o l'inici del XX, l'interès per conèixer el que havia estat el mode de vida dels grups o dels cabdills indígenes dels EUA.

gudes en compte") fins a altres molt més obertes, que defensen la pluridisciplinarietat, passant per postures intermèdies, que segurament són les més corrents: sí al coneixement del que fan els altres perquè queda bé, perquè acceptar-ho és políticament correcte, però sense estar disposats a fer l'esforç que suposa l'accés a la seva producció.

En aquests moments de la meua vida professional, estic més que convençut que sí que val la pena dedicar energies a conèixer el que han fet o fan els experts de disciplines afins, i penso que cabussar-se en les lectures, els enfocaments, les aportacions i els aspectes específics generats per aquests experts no sols és legítim sinó força útil, perquè permet enriquir, agilitzar i aprofundir en el propi punt de vista disciplinari sobre el mètode biogràfic. I a això hi dedicaré la resta de l'escrit. Us proposo, doncs, que viatgem mentalment als primers vint anys del segle XX i que vegem què passava en l'àmbit de les històries de vida en diversos països i en contextos disciplinaris variats.

II. Antropologia, sociologia i psicoanàlisi

És una opinió comuna dins la literatura especialitzada¹ considerar que els antecedents del mètode biogràfic cal situar-los a la fi del segle XIX i al principi del XX als Estats Units. Els primers relats biogràfics es van centrar sobre alguns dels grans caps indis o sobre xamans famosos i altres especialistes religiosos indígenes.

Finalitzada la conquesta de l'Oest, les tribus índies havien estat massacrades i confinades a les reserves. Com assenyala Feixa (2000), una de les formes de rentar la mala consciència dels vencedors va ser generar l'interès per les biografies dels pellroja, els "últims salvatges", encarnats en guerrers carismàtics —com ara: Jerònim, el gran cap apatxe; Sitting Bull, guerrer i xaman sioux;

1. Una versió castellana d'aquest text va ésser presentada a Évora (Portugal) en una trobada d'antropòlegs espanyols i portuguesos. Previsiblement es publicarà.

2. Vegeu, entre altres, Feixa (2000), De Miguel (1996) i Pujadas (1992).

THE CITY

ROBERT E. PARK and ERNEST W. BURGESS

With an Introduction by MORRIS JANOWITZ

Ant Negre, sioux oglala, també xaman i visionari; *Crashing Thunder*, el *winnebago* de Nebraska de qui s'escribí una de les primeres biografies "científiques" a càrrec de Paul Radin (1926) i un text clàssic per excel·lència; Gregori, *The Hand Trembler*, endevinaire navaho estudiat pels Leighton (1949); i encara altres com ara Crazy Horse, Black Wolf, Cochise o el Nen Cochise, o la princesa índia de Virgínia, Pocahontes, que en el segle XVII es va casar amb un dels colonitzadors blancs.

En general, aquests caps mítics, líders guerrers o homes medicina, en contar la seva vida, recordaven i es recreaven en els gloriosos temps del passat, quan caçaven búfals per les praderies o guerrejaven entre ells, vivint com a "nobles salvatges" en contacte amb la natura i d'acord amb les seves normes tribals. En aquell moment el Setè de Cavalleria, a les ordres del general Custer de torn, encara no havia fet acte de presència per incendiar els seus campaments i arrabassar-los les terres dels seus avantpassats, com va succeir a Wounded Knee.

Però aquesta visió més o menys romàntica i indubtablement nostàlgica sustentada pel Peabody Museum de la Universitat de Harvard i pels antropòlegs d'aquell temps contrastava amb l'altra gran estratègia que poc abans dels anys vint en-

L'anomenada Escola de Chicago fundada i dirigida per W. Thomas i R. Park esdevingué la primera temptativa sistemàtica d'ús del mètode biogràfic en la recerca social.

gegaven els representants de l'arxifamosa Escola de Chicago i pioners en tot allò que fa referència al mètode biogràfic.

A la fi del segle XIX i al principi del XX, Chicago passava per un procés d'expansió demogràfica i econòmica absolutament espectacular. En menys de cinquanta anys, la ciutat havia deixat de ser un llogaret d'uns pocs centenars d'individus (1830) per convertir-se en una complexa població de dos milions d'habitants i en la segona ciutat més poblada dels Estats Units. El creixement econòmic i industrial, a més de propiciar la formació d'algunes de les grans fortunes — com la dels Rockefeller —, va atreure onades d'immigrants, que s'amuntegaven en els nous guetos urbans — com Greektown, òbviament dels grecs; la Petite Sicília, dels italians, o Chinatown, on residien xinesos, japonesos i altres orientals. Chicago es convertia en una ciutat violenta — no en va aquesta ésser l'època d'Al Capone i els Intocables d'Eliot Ness, de les màfies i del crim organitzat —, però també adquiria la patina de ciutat liberal, contradictòria i en estat de permanent ebullició intel·lectual. A aquesta complexa vida ciutadana s'hi sumava la Universitat de Chicago, que fou creada sota la protecció de John Rockefeller i que va apostar, des dels seus inicis, per un professorat jove i amb marxa. El Departament de Sociologia, fundat i dirigit per William I. Thomas i Robert Park, va convertir el mateix escenari urbà en laboratori de les seves investigacions empíriques. I la famosa frase que segons sembla Park va engegar als seus alumnes i deixebles: "Aixequin-se dels seus seients i investiguin", aviat va cristal·litzar en el *leitmotiv* programàtic que aquests van desenvolupar, i s'especialitzaren en temes de marginació urbana — immigrants, delinqüents, *hobos* i nòmades urbans, prostitutes, etc.

Totes aquestes investigacions incorporaven els relats de vida i altres documents personals com a elements fonamentals de la pròpia investigació. La primera i la més citada, ja que es considera que inaugura el mètode biogràfic en sociologia, és *The Polish Peasant in Europe and America (1918-1920)* de W. I. Thomas i F. Znaniecki, i com és sabut incorpora la història de vida de Wladek Wis-

Els estudis, impulsats des de l'Escola de Chicago, sobre les condicions de vida de les poblacions, especialment en un primer moment aquelles que tenien més dificultats socioeconòmiques, comportaren un salt qualitatiu manifest en el coneixement científic de la realitat social.

niewski, un jove camperol polonès, gandul i falliller, escrita per ell mateix a canvi d'uns pocs dòlars. Si, en l'actualitat, la llarga introducció que precedeix *The Polish Peasant* és soporífera —o almenys a mi m'ho ha semblat—, en canvi, *The Hobo, The Sociology of the Homeless Man*, la famosa enquesta d'etnografia urbana publicada el 1923 per Nels Anderson, és molt més atractiva. Anderson, que abans d'estudiant de sociologia havia estat ell mateix un *hobo*, dissenya un retrat precís d'aquests treballadors *sui generis*, a cavall sempre d'ocupacions estacionals i de l'atur, nòmades urbans, vagabunds i persones sense sostre que es buscaven la vida per *Hobohemia*, el vast món o submón de carrers, barracots, restaurants barats, pensions i prostíbuls que havia proliferat en el cor del nus ferroviari de Chicago. L'ambient de les estacions, les vies i els ferrocarrils eren el lloc favorit dels *hobos*, sempre disposats a muntar, com a polissons, en qualsevol tren de mercaderies per iniciar un nou trajecte de la seva vida errabunda.

Clifford Shaw, per la seva banda, va escriure una trilogia sobre la delinqüència juvenil. A *The Jack-Roller. A Delinquent Boy's own Story* (1930), Stanley és el jove protagonista que escriu, a instàncies de Shaw, la seva pròpia carrera de delinqüent, que va consistir a viure robant altres *homeless*, vagabunds i desgraciats com ell quan aquests dormien o estaven borratxos. Sidney, més conegut com a *moron* ("idiota" amb la connotació de degenerat), és el protagonista del segon *case study*, una altra història de vida no precisament exemplar contada per Shaw a *The Natural*

History of a Delinquent Career (1931). No conec de primera mà l'últim volum de la trilogia titulat *Brothers in Crime* (1936).

En qualsevol cas, Shaw mostra el paper fonamental de famílies desestructurades i d'ambients d'extrema pobresa i marginalitat en l'arrencada dels itineraris vitals dels seus protagonistes. Una cosa molt semblant es deixa traslluir, també, en el llibre de P. G. Cressey (1932) *The Taxi-Dance Hall. A Sociological Study in Commercialized Recreation and City Life*, en el qual es recullen relats de vida paral·lels de noies de lloguer, les *taxi-dancers*, que ballaven per uns quants centaus i que, amb unes arrambades o unes frases i mirades lascives, pal·liaven les tristeses de tants homes solitaris entre els quals abundaven orientals i negres, i també vells o joves amb diversos graus de disminució física, psíquica, moral o social. Sovint, les *taxi-dancers*, tant les que ho eren per necessitat com les que ho eren per afició —com ara la Belle de Jour—, acabaven, segons Cressey, en la prostitució pura i dura.

Fins aquí l'Escola de Chicago.³ El que m'interessa ressaltar ara és que, en aquesta mateixa època, o fins i tot abans, durant la qual els antropòlegs s'interessaven pels relats de vida del món salvatge i primitiu —encarnat pels indígenes nord-americans— i els sociòlegs, de manera semblant, duien a terme l'estudi dels diversos itinera-

3. Per a un bon tractament de l'Escola de Chicago, podeu veure Penneff (1990) i Pujadas (1992). Curiosament l'únic text que ha estat traduït a l'espanyol és el de Sutherland (1988): *Ladrones profesionales*.

La construcció de la psicoanàlisi per Sigmund Freud tingué en el mètode biogràfic un dels seus eixos bàsics.

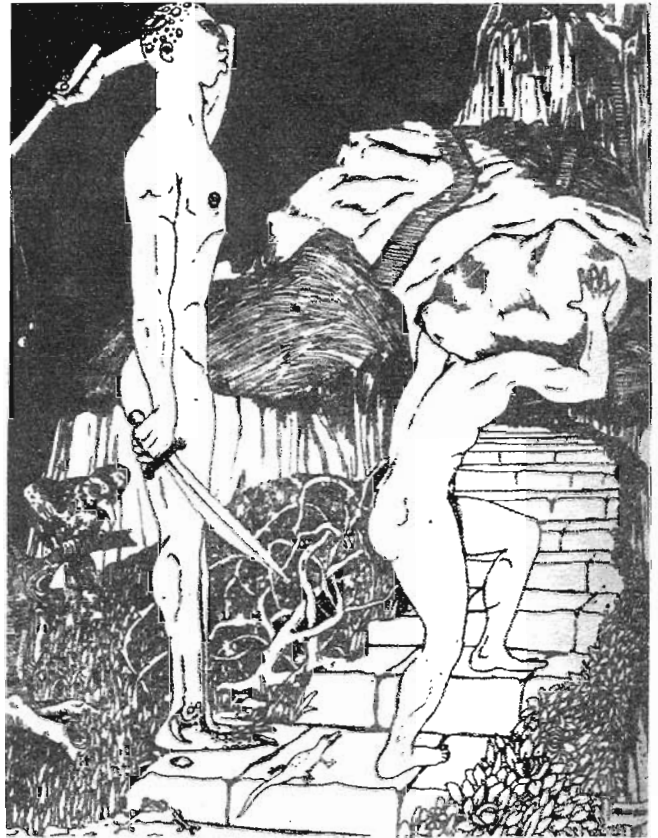

ris que condueixen a la marginació urbana, s'estava gestant un altre gran focus de producció del discurs autobiogràfic: el psicoanalític, i ara en la vella Europa.

En efecte, ja a *Estudios sobre la histeria*, llibre escrit per Sigmund Freud i el Dr. Breuer, i publicat el 1893/95, s'aborden els historials clínics de cinc pacients histèriques. El primer historial —referent a la senyoreta Anna O., de 21 anys— fou aportat per Breuer i per Freud i els quatre restants —referents a Emmy von N., de 40 anys; Lucy R., de 30; Katharina i la senyoreta Elisabeth von R.— foren aportats per Freud. Gairebé totes van ser tractades també amb suggestió hipnòtica, però el que aquí cal destacar és l'interès del fundador de la psicoanàlisi per les biografies dels seus pacients des dels inicis del mètode, tenint en compte el vincle existent entre les vivències personals del malalt i el sentit i significat individualitzat dels símptomes.

El 1905 Freud publica amb el títol de *Fragmento de anàlisis de un caso de histeria*, el famós cas de Dora, una jove histèrica carregada de símptomes patològics, problemes i traumes familiars mal resolts, desitjos i fantasies insatisfetes, que afloren a través del mètode psicoanalític, el qual li permetrà viure d'una manera més satisfactòria. Al cap de poc temps, Freud publicava altres casos, com ara el del petit Hans —un nen de cinc anys que sentia odi i amor pels cavalls, que identificava amb el seu pare—, l'Home de les Rates —un militar amb una neurosi obsessiva important— o el cas Schreber, titulat *Sobre un caso de paranoia descrito autobiogràficamente* (1911). De totes maneres "el meu" cas preferit és el de l'Home dels Llops, un aristòcrata rus pacient de Freud a Viena que molt després del seu tractament va escriure les seves memòries amb el títol d'*El Hombre de los Lobos por el Hombre de los Lobos* (1983).

Des que vaig llegir aquestes memòries, redac-

L'anàlisi de mites i somnis esdevé un element fonamental per a la comprensió psicoanalítica del recorregut existencial dels individus.

tades als 83 anys, i vaig rellegir el text de Freud —*Historia de una neurosis infantil* (1918)—, la meua simpatia per l'Home dels Llops va quedar fermament assentada, per la qual cosa se'm permetrà que em demori una mica més en l'exposició del seu cas.

El protagonista pertanyia a una rànica família no exempta de problemes psicopatològics importants: un pare maníac depressiu sever, que sembla que es va suïcidar, una mare afligida de malalties psicossomàtiques inexistents, una germana "precozmente inteligente y perversa" (Freud, 1972: 183),⁴ que, amb una incipient *dementia praecox*, també va optar pel suïcidi autoenverinant-se als vint anys.

Entre els ascendents i col·laterals de l'aristocràtica estirp, el panorama no millorava gaire, ja que se sospitava que l'àvia materna també s'havia suïcidat; d'altra banda el marit d'aquesta àvia és comparat al pare dels germans Karamàzov, i el fill menor d'ambdós —l'adorat oncle Pere de l'Home dels Llops— patia una greu neurosi obsessiva a causa de la qual va acabar defugint la presència

humana a canvi de conviure amb animals —vaques, porcs, cavalls, etc.— que deambulaven lliurement per la seva mansió amb les conseqüències que el lector pot imaginar.

En aquest brou de cultiu familiar i ambiental, s'hi va gestar l'estructura profunda del subjecte psíquic i, en el llarg historial clínic descrit per Freud, s'hi encadenen els múltiples aspectes dels seus records conscients o inconscients —la sexualitat infantil, els jocs eròtics, les escenes de seducció protagonitzades per la seva germana i una noieta pagesa, els seus temors a la castració, les seves obsessions religioses, els seus somnis d'angoixa, etc. Tot això conformava les seves fòbies i la seva neurosi obsessiva.

De l'abundant material que Freud presenta i analitza, en destaquen alguns temes o escenes rellevants, com per exemple el dibuix d'un llop que està dret, il·lustració d'un conte infantil com ara el de *La caputxeta vermella* o *El llop i els set cabridets*, amb el qual la seva germana el turmentava alimentant els seus terrors infantils. El protagonista de la història escriu respecte a això: "Una vez me dijo [es refiere a la seva germana] que iba a mostrarme una linda figura de una niña bonita. Yo estaba ansioso por verla, pero Ana la cubría con un trozo de papel. Cuando por fin retiró el papel, en vez de una niña bonita vi un lobo parado sobre las patas traseras y con las fauces abiertas, pronto a devorarse a Caperucita Roja. Empecé a chillar [...]." (*El Hombre de los Lobos por el Hombre de los Lobos*, 1983: 21). A més a més, la seva zoofòbia contra els llops es va reforçar amb un somni d'angoixa que Freud, reproduint les paraules del pacient, relata de la forma següent: "He soñado que es de noche y estoy en mi cama [...]. De repente, la ventana se abre sola y veo con gran terror que sobre el nogal grande frente a la ventana están sentados unos cuantos lobos blancos. Eran seis o siete. Los lobos eran totalmente blancos y parecían más bien como unos zorros o perros ovejeros. [...] Presa de gran angustia, evidentemente de ser devorado por los lobos, rompo a gritar y despierto." (Freud, 1999, vol. XVII: 29)

Les dues escenes que acabo de transcriure i que finalitzen amb els crits d'angoixa del que aleshor-

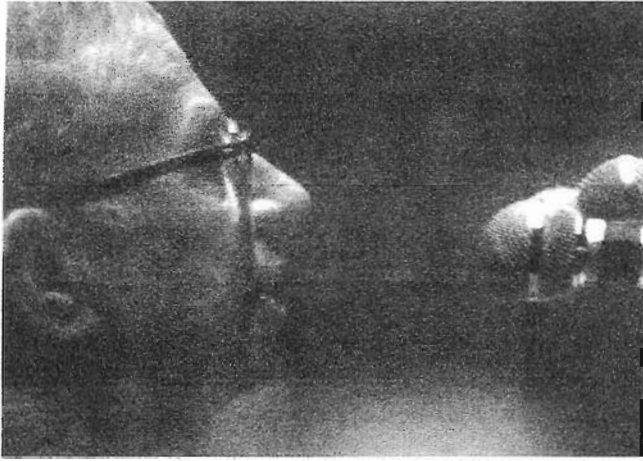
*Els treballs de l'antropòleg
Oscar Lewis sobre el món
de la pobresa i de la
immigració mexicana als
EUA contribuïren,
en gran mesura,
a veure la vàlua del mètode
biogràfic per a l'anàlisi
científica en ciències socials.*

res era el Nen dels Llops, són associades per ell mateix i per Freud amb un altre record infantil d'importància seminal en la teoria psicoanalítica, com és ara l'"escena primordial". Vegem què va passar. Era una tarda d'estiu, feia calor i Sergei, d'un anyet i mig, estava afligit de malària a l'habitació dels seus pares. Quan aquests van acabar de menjar, van anar a comprovar la temperatura del petit i es van ajaure, mig nus, per ler la migdiada. Però la seva pròpia temperatura va augmentar ràpidament, van començar a enjogassar-se i, de sobte, el petit Sergei va poder visualitzar un *coitus a tergo, more ferarum* (és a dir, com els llops, les guineus o els gossos ovellers) entre els seus pares que ja fos per la febre, el desig o la temperatura de *l'hic et nunc* es va repetir tres vegades.

Resumint, el llop que estava dret del dibuix i que el pobre trobava fins i tot a la sopa gràcies a la mala pècora de la seva germana; el seu propi somni d'angoixa en què uns llops blancs i escuats el miraven fixament des de la noguera que hi havia al davant de la seva habitació, i el triple clau primordial dels seus pares, que amb posteritat ell mateix va reviure en somnis i fantasies diürnes, són metàfores del profund malestar psíquic que el va convertir en carn de canó de metges, neurò-

4. Aquesta és la versió de López-Ballesteros publicada per Aliança (*Sexualidad infantil y neurosis*, 1972, pàgina 183). En l'edició de James Strachey, publicada per Amorrortu, s'hi tradueix: "Le precede una hermana dos años mayor, vivaracha, inteligente y prematuramente discolá." (*Obras completas*, vol. XVII, p. 14).

La literatura del jo, junt amb el corrent filosòfic de l'existencialisme, representat entre d'altres per J. P. Sartre, tingué un fort impacte en el món occidental a partir de la segona meitat del segle xx.

legs, psiquiatres —alguns tan famosos com Kraepelin— i assidu de balnearis, sanatoris, hospitals, manicomis i clíniques de tota mena de Rússia, França i Alemanya, fins que va fer cap a Viena i es va psicoanalitzar amb Freud. El testimoni de la seva anàlisi el va escriure en un preciós text titulat "Mis recuerdos de Sigmund Freud" (1983), en el qual l'Home dels Llops rememora les seves impressions personals sobre el gran terapeuta i teòric que va ser el fundador de la psicoanàlisi.

III. Història, literatura del jo i cinema

Fins aquí una síntesi ràpida de tres grans enfocaments que pot adoptar el mètode biogràfic: l'antropològic, el sociològic i el psicoanalític. És evident que tractar de forma sistemàtica sobre els aspectes comuns o diferents entre les tres disciplines citades podria constituir un petit filó analític perfectament explotable. De totes maneres potser és preferible intentar completar el panorama amb les altres tres modalitats de producció del discurs autobiogràfic que apareixen en l'esquema general i que són: la històrica, amb una derivació fonamental representada per la història oral; l'enfocament, que cristal·litza en el que s'ha anomenat *literatura del jo*, i el cinema, en últim lloc. Tots tres constitueixen, segons el meu parer, uns focus poderosíssims en la creació d'imatges, de personatges, de models, d'esquemes i de narratives autobiogràfiques.

Per motius de temps i espai no puc tractar aquestes tres modalitats amb la relativa tranquil·litat que m'he permès en la primera part d'aquesta exposició; per això utilitzaré aquí una tècnica més impressionista que consistirà a destacar alguns grans trets dels tres enfocaments, prescindint d'esquemes cronològics, acadèmics o escolàstics. Una anècdota pot servir per iniciar el

camí: suposem que estic interessat a adquirir la història de vida del cap indi Jerònim (S. M. Barrett, ed., 1975, *Gerónimo. Historia de su vida*. Barcelona: Grijalbo), *Los hijos de Sánchez: autobiografía de una familia mexicana*, d'Oscar Lewis (Mèxic, Mortiz, 1971, desena edició), qualsevol obra de les esmentades, en l'epígraf II, de l'Escola de Chicago i, per acabar, *El Hombre de los Lobos por el Hombre de los Lobos*, editat per Muriel Gardiner (1983, Buenos Aires: Nueva Visión. Col·lecció: Los Casos de Sigmund Freud). Entro en tres de les grans llibreries de les quals sóc client habitual i busco pel meu compte, sense èxit. Passem a la recerca per ordinador. En dues de les tres llibreries no tenen absolutament res del que busco i els comentaris són: "Uf! No m'havies dit que això de l'indi —Jerònim— era del 75! Impossible!". Pel que fa al llibre de Jesús Sánchez i els seus fills, resulta que l'edició és mexicana —la qual cosa és òbvia— i les responsables dels ordinadors es queixen que per aquelles latituds no serveixen les comandes o les serveixen malament... Resumint, que, amb l'excepció d'un exemplar de *L'Home dels Llops*, que no apareixia a la pantalla, però sí a la prestatgeria d'una de les tres llibreries, la resta del material no hi era, segons els encarregats, perquè es tracta de textos antics (exhaurits, no reeditats, descatalogats), minoritaris, excessivament especialitzats i marginals, i que mantenir uns "morts" semblants en estoc no té gaire sentit perquè no seria rendible.

En canvi, tot passejant, atent, per aquestes llibreries, que em són familiars, topo amb prestatges plens de llibres i de col·leccions especialitzades sobre personatges històrics que oscil·len des de la monografia històrica escrita per un historiad professional, fins a nombroses novel·les sobre figures del passat, passant per textos d'història novel·lada. Els antics *best-sellers* com ara *Jo, Claudi*, de R. Graves, o *Les memòries d'Adrià*, de Marguerite Yourcenar, s'han desbordat cap als Alexandre, Buda, Gengis Khan, Àtila o Gandhi, incloent-hi personatges molt més pròxims, com és ara el cas de l'última novel·la històrica que he llegit, i de què he gaudit, i que es titula *Anjub. Confessions d'un bandoler* (2000). Ignoro, no obstant això, si aquest bandoler de les Terres de l'Ebre va

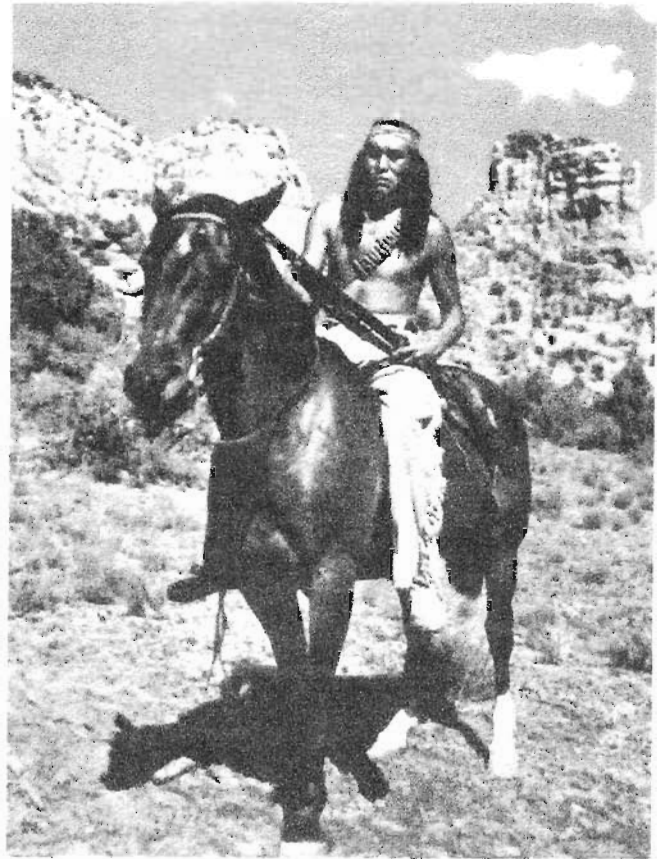
La narració biogràfica esdevé una eina per a, si més no, qüestionar les relacions entre l'antropòleg i l'informant. Fotograma de la pel·lícula Jerónimo, exemple de transmissió de models i imatges.

existir o és una ficció imaginada per Andreu Caranza, el seu autor.

En el recorregut per les llibreries no és difícil constatar que en llocs privilegiats s'exhibeixen llibres com és ara:⁶ *De tots colors. Memòries*, també en versió espanyola, del catedràtic i economista Fabià Estapé i de què ja s'han fet deu reimpressions; *Yo soy Diego*, la vida del crack Diego Armando Maradona, contada a D. Arcucci i E. Charquis; *Vivir es un placer*, les memòries de Sarita Montiel, que quan jo les vaig comprar ja se n'havien venut més de 60.000 exemplars i havien arribat a la setena edició; *Hasta la Libertad*, de Juan José Moreno Cuenca, el Vaquilla, delinqüent famós; *La cruda y tierna verdad. Memorias no autorizadas*, de l'aristòcrata i escriptor Villalonga i que a la portada s'hi especifica que es tracta d'"El testimonio más verídico, escandaloso y divertido de una sociedad y una época"; *Llongueras tal cual. Anécdotas y recuerdos de una vida*, del famós perruquer i home de negocis. Si continuo mirant, ara a la prestatgeria de la meua biblioteca, veig, al costat dels que ja he esmentat, també el del jutge Garzón, *El hombre que veía amanecer*, de Pilar Urbano, amb més de 300.000 exemplars venuts i tretze edicions; el del cantant Alejandro Sanz, *Alejandro Sanz. Por derecho*, de Juan Carlos de Laiglesia; el del torero Curro Romero, *Curro Romero, la esencia*, d'Antonio Burgos; el del futbolista Rivaldo, *Rivaldo. Memorias, la victoria sobre el destino*, escrites per D. Espinar; el del cantautor Joaquín Sabina, *Joaquín Sabina. Perdonen la tristeza*, de Javier Menéndez Flores, del qual, amb més de 79.000 exemplars venuts, ja se n'han fet deu edicions...

Tots els títols esmentats i altres centenars de textos semblants integren l'anomenada *literatura del jo* (Caballé, 1995) —també coneguda com a *memorialística, en primera persona, literatura autobiogràfica*, etc.—, que inclou autobiografies, llibres de memòries, de records, diaris, diaris íntims, dietaris, epistolaris, biografies, etc.

Aquests textos formen part d'un gènere d'èxit del qual les llibreries estan plenes a vessar i com deiem a la presentació del dossier, la llegenda, l'èpica i la mitologia laica contemporànies que alimenten l'imaginari col·lectiu de les nostres so-

cietats, sovint es nodreixen d'aquests personatges, les vides dels quals són paradigmes de l'èxit personal i social, tot i que de vegades fugaç, de la societat de consum que els ha enaltit.

He dedicat l'epígraf II a parlar d'indis, de marginats i de neuròtics, seguint els tres grans enfocaments de l'antropologia, la sociologia i la psicoanàlisi, respectivament. Hi he d'afegir, ara, que la imatge majoritària que el ciutadà mitjà occidental té d'aquestes tres categories d'éssers, no és deguda en absolut a les grans monografies que els van ser dedicades en els anys vint —i també abans i després—, sinó que procedeix d'altres fonts molt més difuses en les quals el cinema representa un paper rellevant. En efecte, si a algú li sonen els noms de Cochise, Jerònim o Sitting Bull, per tornar a exemples ja esmentats, no és perquè n'hagi llegit res especialitzat, sinó perquè ha vist, al cinema, a la televisió o al vídeo, *Fort Apatxe* (1948), de John Ford, o *Fletxa Trencada* (1950), de Delmer Davos, protagonitzades per Cochise, l'apatxe; pel que fa a Jerònim, el trobem, intepretat per un jove Burt Lancaster, en

5. La Central i La Casa del Llibre, a Barcelona, i La Capona, a Tarragona.

6. Tots els llibres citats a continuació han estat publicats el 2000 o el 2001. Per no allargar excessivament la bibliografia he optat per no incloure'ls-hi.

la magnífica pel·lícula de Robert Aldrich, *Apatxe* (1954), i el cap pellroja Sitting Bull en *La gran matança sioux* (1965)...

Fins fa molt pocs anys, la imatge més difosa dels indis —amb l'excepció d'algunes pel·lícules gairebé de *cinema-verité*, com ara *Un home anomenat Cavall*, *Petit Gran Home* o *Ballant amb llops*— obeïa a un plantejament d'un maniqueisme ferrotge, en què els indis eren sempre els dolents de la pel·lícula, aquells que, per pur vici i malícia innats, pretenien entrebancar l'avanç del gloriós Setè de Cavalleria, que, com sabem, comandava el no menys gloriós Custer —l'Errol Flynn de *Van morir amb les botes posades* a Little Big Horn— i que en el meu imaginari personal s'identifica amb un John Wayne antipàtic, fanfarró i perdonavides, la principal missió del qual sembla que només sigui netejar les vastes praderies americanes dels seus habitants originaris, els cruels i salvatges pellroja...

I què n'hauríem de dir del món de la delinqüència, la marginació i la prostitució, que, com hem vist, constituïa l'objecte d'estudi nuclear dels sociòlegs de l'Escola de Chicago? És evident que la lectura de les obres de Shaw sobre la delinqüència, de les d'Anderson sobre els *hobos* i de les de Cressey sobre les *taxi-dancers*, són llibres absolutament minoritaris, però qui més qui menys ha tingut a les seves mans novel·la negra nord-americana, o ha vist —al cinema, a la televisió o en el vídeo— pel·lícules (o sèries) sobre Al Capone i Eliot Ness, Lucky Luciano, John Dillinger, Baby Face Nelson, Bonny & Clyde, i posteriorment les successives parts d'*El Padrino*.

En les bones novel·les, *thrillers* i sèries, s'hi retraten, sovint amb una precisió gairebé etnogràfica, els baixos fons de Chicago (i altres ciutats semblants) en els quals es movien els truans, els delinqüents, els membres dels *gangs*, els *jack-rollers*, els *homeless*, els alcohòlics crònics i els *hobos*, les prostitutes i les *taxi-dancers* que els deixebles de Park havien estudiat, seguint el seu consell peremptori. Penso que no és exagerat afirmar, en aquest mateix sentit, que la sordidesa que es reflecteix en la pel·lícula de Sidney Pollack *Danseu, danseu maleïts* (1969), ambientada en plena Depressió, no té res a envejar a la mateixa sordide-

sa que es desprèn de la monografia de Cressey, tantes vegades citada, *The Taxi-Dance Hall*.

I ja per anar finalitzant, voldria dir únicament unes paraules sobre la imatge del neuròtic o sobre la imatge encara més impactant del boig, del psicòtic. Tampoc aquesta no arriba al gran públic a través dels textos de neuròtics o psicòtics, com és ara *El Hombre de los Lobos* o les memòries del president Schreber (1986), ambdós estudiats per Freud o per la llarga tradició psicoanalítica inaugurada per ell, sinó a través de successos dramàtics o tràgics —l'individu que es "torna boig" i dispara el seu rifle automàtic contra uns nens que surten del col·legi— o a través del cinema. Recordem alguns títols de pel·lícules famoses sobre psicosis: *Él* (1952), de Buñuel; *El boig del pèl roig* (1956), sobre Van Gogh, de Minnelli; *Psicosi* (1960), de Hitchcock; *Repulsió* (1965), de Polanski; *Ludwig* (1972), sobre Lluís II de Baviera, de Visconti; *Aguirre o la còlera de Déu* (1973), d'Herzog; *Algú va volar sobre el niu del cucut* (1975) i *El resplandor* (1980), de Formen i Kubrick, respectivament, protagonitzades pel "boig" Jack Nicholson.

A manera de breu conclusió

Em preguntava en el principi d'aquest escrit si val la pena que el professional de l'antropologia dediqui energies i esforços a conèixer el que fan i el que han fet les disciplines afins, a més de la pròpia. És evident que, si pensés que no val la pena, no m'hauria pres la molèstia d'escriure el que estic escrivint. Però, per què val la pena? —podríem preguntar-nos novament.

Dels diversos motius que em ballen pel cap per contestar afirmativament, en recalcaria dos: el

7. Inés Tomás, psicoanalista que coordina un excel·lent cinefòrum sobre cinema i psicoanàlisi, em va passar una àmplia llista de pel·lícules sobre psicosis i em va fer encertats suggeriments sobre el text, que va llegir detingudament. En la confecció de l'esquema general m'hi van ajudar Pedro Nogales, responsable de l'Aula de Cinema de la Universitat Rovira i Virgili, i Marta Claret. A tots i a totes, el meu agraïment més sincer.

primer es refereix a la necessitat peremptòria — almenys jo la sento així— d'obrir un vedat molt tancat en el qual s'ha gestat el mètode biogràfic en antropologia (i potser també en sociologia) a altres àmbits i disciplines, afins o diverses. En segon lloc crec que hauríem de ser capaços de conjugar, encara que s'hagi repetit massa, els èmfasis dels antropòlegs en la cultura, dels sociòlegs en la societat, dels psicoanalistes en l'inconscient, dels historiadors en els contextos històrics, i, en fi, aprendre de la capacitat que té la literatura del jo o el cinema per divulgar imatges i models.

Es tracta, en definitiva, de ser conscients de la complexitat de formes, mirades i enfocaments que pot adoptar el mètode biogràfic, complexitat que respon al sempre difícil i enigmàtic objecte d'estudi que hi ha en la seva base: aquells homes i dones a qui convencionalment anomenem informants i que, gairebé sempre a canvi de res, tenen la gentilesa de contar-nos les seves vides i les seves històries.

Bibliografia

- ANDERSON, Nels (1993): *Li Hobo: Sociologie du sans-abri*. París: Nathan.
- BALLÓ, Jordi; PÉREZ, Xavier (1995): *La llavor immortal: els arguments universals en el cinema*. Barcelona: Empúries.
- BARRETT, S.M. (ed.) (1975): *Gerónimo: historia de su vida*. Barcelona: Grijalbo.
- BAUMEYER, Franz [et al.] (1972): *El caso Schreber*. Buenos Aires: Nueva Visión. (Los casos de Sigmund Freud; 2)
- BREUER, J.; FREUD, S. (1999): *Estudios sobre la histeria*. Buenos Aires: Amorrortu. (Obras completas: Sigmund Freud; 2)
- BRUMBLE, David (1993): *Les autobiographies d'Indiens d'Amérique*. París: PUF.
- CABALLÉ, Anna (1995): *Narcisos de tinta: ensayo sobre la literatura autobiográfica en lengua castellana (siglo XIX y XX)*. Màlaga: Megazul.
- CAPARRÓS TUMORET, J.M. (1998): "Filmografía y bibliografía básicas". *Historia, Antropología y Fuentes Orales*, núm. 19, p. 47-60.
- CRESSEY, Paul G. (1969): *The Taxi-Dance Hall: a Sociological Study in Commercialized Recreation and City Life*. Monclair (Nova Jersey): Patterson Smith.
- DUBANT, Bernard (1996): *Sitting Bull, Toro Sentado "El último indio"*. Ciutat de Mallorca: José J. de Olañeta.
- FEIXA, Carles (2000): "La imaginació autobiogràfica". *L'Avenç*, núm. 252, p. 16-27.
- FREUD, Sigmund (1998): *Análisis de la fobia de un niño de cinco años. A propósito de un caso de neurosis obsesiva (el "Hombre de las Ratas")*. Buenos Aires: Amorrortu. (Obras completas: Sigmund Freud; 10)
- (1998): "Sobre un caso de paranoia descrito autobiográficamente (Schreber)". Dins: FREUD, S. *Sobre un caso de paranoia descrito biográficamente: y otras obras. Trabajos sobre técnica psicoanalítica*. Buenos Aires: Amorrortu. (Obras completas: Sigmund Freud; 12)
- (1999): "De la historia de una neurosis infantil (el Hombre de los Lobos)". Dins: FREUD, S. *De la historia de una neurosis infantil: y otras obras*. Buenos Aires: Amorrortu. (Obras completas: Sigmund Freud; 17)
- (2000): "Fragmento de análisis de un caso de histeria (Dora)". Dins: FREUD, S. *Fragmentos de análisis de un caso de histeria: y otros casos. Tres ensayos de teoría sexual*. Buenos Aires: Amorrortu. (Obras completas: Sigmund Freud; 7)
- GARNETT, David (1995): *Pocahontas: la Princesse indienne*. París: Editions du Rocher.
- HOMBRE DE LOS LOBOS (1983): "Las memorias del Hombre de los Lobos". Dins: FREUD, S. *El Hombre de los Lobos*. Buenos Aires: Nueva Visión, p. 15-156. (Los casos de Sigmund Freud; 1)
- (1983): "Mis recuerdos de Sigmund Freud". Dins: FREUD, S. *El Hombre de los Lobos*. Buenos Aires: Nueva Visión, p. 159-177. (Los casos de Sigmund Freud; 1)
- LEIGHTON, Alexander A; LEIGHTON, Dorothea C. (1949): *Gregorio, the Hand-Trembler: a psychobiological personality study of a Navaho Indian*. Cambridge: Peabody Museum of Archaeology and Ethnology. (Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology; 40. Reports of the Ramah project; 1).
- LEWIS, Oscar (1971): *Los hijos de Sánchez: autobiografía de una familia mexicana*. Mèxic: Mortiz. [10a ed.]
- MIGUEL, Jesús M. de (1996): *Auto/biografías*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas. (Cuadernos Metodológicos; 17)
- NEIHARDT, John G. (1998): *Alce Negro habla*. Ciutat de Mallorca: José J. de Olañeta. (Hesperus: Sèrie Mayor; 21)
- RADIN, Paul (ed.) (1926): *Crashing Thunder: the autobiography of an American Indian*. Nova York: Appleton & Company
- SHAW, Clifford R. (1936): *Brothers in crime*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1966): *The Jack-Roller: a delinquent boy's own story*. Chicago; Londres: The University of Chicago Press.
- (1968): *The natural history of a delinquent career*. Nova York: Greenwood Press.
- STEWART, Julian H. (1934): "Two Paiute autobiographies". *University of California Publications in American Archaeology and Ethnology*, vol. 33, núm. 5, p. 423-438.
- SUTHERLAND, Edwin H. (1988): *Ladrones profesionales: texto elaborado a partir de la narración de Chic Conwell, un profesional del robo*. Madrid: La Piqueta.
- THOMAS, W.I.; ZNANIECKI, Florian (1998): *Li paysan polonais en Europe et en Amérique: récit de vie d'un migrant*. París: Nathan.